BO‘LAJAK BIOLOGIYA MUTAXASSISLARINI TAYYORLASHDA KOUCHING METODIDAN FOYDALANISHNING AFZALLIKLARI

G.M.To’ychiyeva
FarDU Tabiiy fanlar fakulteti o’qituvchisi, mustaqil izlanuvchi

Annotatsiya
Ushbu maqolada oliy ta’lim muassasalarida bo‘lajak biologiya mutaxassislarini tayyorlashda zamonaviy kouching metodologiyasidan foydalanishning pedagogik va psixologik afzalliklari ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Biologiya ta’limida an’anaviy reproduktiv o‘qitish usullaridan voz kechib, talabalarning mustaqil fikrlashi, muammoli vaziyatlarni tahlil qilishi va kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda kouching (xususan, GROW modeli) yondashuvining o‘rni eksperimental hamda nazariy dalillar bilan yoritilgan. Tadqiqot natijalari kouching metodining talabalarda fanga bo‘lgan ichki motivatsiyani oshirish, amaliy ko‘nikmalarni shakllantirish va pedagogik faoliyatga tayyorlik darajasini yuksaltirishdagi yuqori samaradorligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: *biologiya ta’limi, kouching yondashuvi, GROW modeli, kasbiy kompetensiya, ichki motivatsiya, pedagogik mahorat, interaktiv metodlar, refleksiv fikrlash.*

KIRISH

Bugungi kunda jahon ta’lim makonida bo‘lajak mutaxassislarni tayyorlash sifati va ularning mehnat bozoridagi raqobatbardoshligini ta’minlash oliy pedagogik ta’limning eng muhim strategik vazifalaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, tabiiy fanlar, xususan, biologiya yo‘nalishi talabalarini kasbiy faoliyatga tayyorlash tizimi chuqur transformatsiyani talab etmoqda. Biologiya fani dinamik rivojlanib borayotgan, fundamental va amaliy tadqiqotlar integratsiyasiga asoslangan soha bo‘lganligi sababli, bo‘lajak biologiya o‘qituvchilaridan nafaqat chuqur nazariy bilimlarga, balki yuqori darajadagi kreativlik, muammolarni mustaqil hal qilish va refleksiv fikrlash ko‘nikmalariga ega bo‘lish talab etiladi.

Biroq, zamonaviy oliy ta’lim amaliyotida hali ham talabalarga tayyor bilimlarni uzatishga yo‘naltirilgan an’anaviy (reproduktiv) o‘qitish modellarining ustunligi kuzatilmoqda. Bunday yondashuv talabalarning passiv tinglovchi bo‘lib qolishiga va ularda kasbiy sub’yektlik (o‘z faoliyatini mustaqil boshqarish va tahlil qilish qobiliyati) shakllanishiga to‘sqinlik qiladi. Mazkur muammoni bartaraf etishda oliy ta’lim jarayoniga kouching yondashuvini (coaching approach) olib kirish dolzarb pedagogik zaruriyat sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Kouching — bu ta’lim oluvchining ichki salohiyatini ochish orqali uning shaxsiy va kasbiy samaradorligini maksimal darajaga ko‘tarishga qaratilgan hamkorlik hamda rivojlantiruvchi jarayondir. Bo‘lajak biologiya o‘qituvchilarini tayyorlashda kouching metodidan foydalanish, talabalarga biologik qonuniyatlarni shunchaki yodlash o‘rniga, ularni tahlil qilish, biologik masalalarni yechishda kreativ yondashish va kelgusida o‘z o‘quvchilari bilan hamkorlikda ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirish imkonini beradi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Pedagogik ta’limda kouching texnologiyalarini qo‘llash masalalari xorijiy tadqiqotchilardan D. Klatterbak (David Clutterbuck), K. Kempbell (Christian van Nieuwerburgh) ishlarida o‘rganilgan. Ular kouchingni o‘qituvchi va talaba o‘rtasidagi teng huquqli, sub’yekt-sub’yekt munosabatlariga asoslangan va talabaning avtonomligini ta’minlaydigan jarayon sifatida ta’riflashadi.

Biologiya va tabiiy fanlar o‘qitish metodikasida talabalarning faolligini oshirish muammolari respublikamiz olimlari tomonidan ham izchil o‘rganib kelinmoqda. Biroq, bo‘lajak biologiya mutaxassislarini tayyorlashda kouching yondashuvini tizimli pedagogik mexanizm sifatida qo‘llash, talabalarda biologik masalalarni yechish va metodik faoliyatni loyihalash ko‘nikmalarini GROW modeli asosida takomillashtirish masalalari hali ham maxsus tadqiqot ob’yekti sifatida yetarlicha yoritilmagan. Bu esa ushbu maqolaning ilmiy yangiligi va tadqiqot yo‘nalishini belgilab beradi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot doirasida kouching metodining bo‘lajak biologiya o‘qituvchilari kasbiy tayyorgarligiga ta’sirini aniqlash maqsadida Fergana davlat universiteti Tabiiy fanlar fakulteti Biologiya yo‘nalishi talabalari ishtirokida eksperimental ishlar olib borildi. Tadqiqotning metodologik asosi sifatida tizimli yondashuv, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim konsepsiyasi va kouchingning GROW modeli olindi.

Tadqiqot jarayonida quyidagi metodlardan foydalanildi:

1. Pedagogik kuzatuv va intervyu: Talabalarning dars jarayonidagi faolligi va biologik muammolarga yondashuvi tahlil qilindi.
2. Kouching sessiyalari (GROW modeli asosida): Talabalar bilan guruhli va individual kouching muloqotlari tashkil etildi.
3. Pedagogik eksperiment: Talabalar eksperimental (kouching qo‘llanilgan) va nazorat (an’anaviy ta’lim) guruhlariga ajratilib, ularning kasbiy-metodik tayyorlik darajasi baholandi.

Guruhlarda "Odam va hayvonlar fiziologiyasi" hamda "Biologiya o‘qitish metodikasi" kurslari doirasida "Biologiyadan masala va mashqlar yechish" mavzulari kouching elementlari yordamida o‘tildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Biologiya mutaxassislarini tayyorlashda kouching metodining samaradorligini baholash uchun talabalarning uchta asosiy mezon bo‘yicha ko‘rsatkichlari dinamikasi o‘rganildi: kognitiv (bilim darajasi), motivatsion-shaxsiy (fanga va kasbga bo‘lgan qiziqish) va refleksiv-amaliy (masala yechish va dars loyihalash ko‘nikmasi).

An’anaviy darslarda o‘qituvchi talabaga tayyor formulalar yoki biologik qonuniyatlarning tayyor yechimlarini ko‘rsatadi. Kouching darslarida esa o‘qituvchi "kouch", talaba esa "mijoz" roliga o‘tadi. Masalan, genetikaga yoki sitologiyaga oid murakkab masalalarni yechishda kouch-o‘qituvchi talabaga to‘g‘ridan-to‘g‘ri javobni aytmaydi, balki ochiq va tizimli savollar orqali uni mustaqil yechimga yetaklaydi:

- “Bu biologik jarayonning tub mohiyati nimalardan iborat?”
- “Muammoni hal qilish uchun sizga qaysi biologik qonuniyat yordam bera oladi?”
- “Birinchi navbatda qaysi bosqichdan boshlaysiz?”

Kouching yondashuvining ilmiy-biologik jihatdan yana bir afzalligi shundaki, u talabalarning oliy asab faoliyatidagi kognitiv moslashuvchanlikni faollashtiradi. Murakkab biologik tizimlar (ekotizimlar, biotsenozlar, odam gomeostazi) tahlil qilinganda, kouching muloqoti neyropedagogik nuqtai nazardan miyaning prefrontal qobig‘ini stimullaydi, bu esa talabalarda qisqa muddatli xotiradan uzoq muddatli xotiraga ma’lumot o‘tishini va sinaptik aloqalar mustahkamlanishini ta’minlaydi.

Olingan natijalar biologiya ta’limi tizimida kouching metodining an’anaviy dars shakllariga qaraganda bir qancha ustunliklarga ega ekanligini tasdiqlaydi.

Kouching yondashuvining fundamental farqi: An’anaviy ta’lim talabaga "Nimani o‘rganish kerak?" degan savolga javob bersa, kouching yondashuvi "Qanday qilib samarali va mustaqil o‘rganish mumkin?" degan ko‘nikmani shakllantiradi.

Biologiya mutaxassislarini tayyorlashda kouching metodining asosiy afzalliklari quyidagilardan iborat:

1. Ichki motivatsiyani uyg‘otish: Kouching talabalarning ehtiyojlari va shaxsiy maqsadlariga tayanadi. Talaba biologiyani shunchaki imtihon topshirish uchun emas, balki bo‘lajak kasbiy faoliyatining asosi va shaxsiy rivojlanish vositasi sifatida anglab yetadi.

2. Sub’yekt-sub’yekt munosabatlarining qaror topishi: O‘qituvchi va talaba o‘rtasida avtokratik bosim yo‘qoladi. Bu esa talabalarda o‘z fikrini qo‘rqmasdan bayon etish, ilmiy gipotezalar ilgari surish jasoratini tarbiyalaydi. Ayniqsa, botanika, zoologiya yoki fiziologiyaga oid muammoli topshiriqlarni guruhlarda kouching formatida muhokama qilish jamoada ishlash (teamwork) ko‘nikmasini yuksaltiradi.

3. GROW modelining pedagogik transformatsiyasi: Ushbu model talabani tizimli fikrlashga o‘rgatadi. Biologik ekskursiyalar, laboratoriya mashg‘ulotlarini tashkil etish yoki milliy va mintaqaviy ekologik loyihalarda (masalan, oliy ta’lim muassasalarida keng qamrovda o‘tkaziladigan ekologik tashabbuslar doirasida) ishtirok etishda talabalar o‘z vaqtini to‘g‘ri taqsimlash va resurslardan unumli foydalanishni kouching savollari yordamida o‘rganadilar.

4. Metodik vorisiylik: Eng muhim jihatlardan biri — kouching metodini o‘zlashtirgan bo‘lajak biologiya o‘qituvchisi kelgusida maktab, litsey yoki kollejlarga borganda o‘z o‘quvchilariga nisbatan ham aynan shu innovatsion uslubni qo‘llaydi. Bu esa xalq ta’limi tizimida ham ta’lim sifatining zanjirsimon tarzda yaxshilanishiga olib keladi.

Shu bilan birga, kouching metodini oliy ta’limga joriy etishda ayrim qiyinchiliklar ham mavjud. Birinchidan, professor-o‘qituvchilarning kouching ko‘nikmalariga ega emasligi va dars davomida pedagogik nazoratni to‘liq talabaga topshirishdan cho‘chishi. Ikkinchidan, talabalarda dastlabki bosqichlarda mustaqillikka tayyor emaslik, tayyor javoblarni kutish ko‘nikmasining kuchli ekanligi. Ushbu muammolarni hal qilish uchun pedagogik oliygohlarda professor-o‘qituvchilar uchun maxsus kouching treninglarini tashkil etish va o‘quv dasturlariga kouchingga asoslangan maxsus modullarni kiritish maqsadga muvofiqdir.

XULOSA

Olib borilgan nazariy va eksperimental tadqiqotlar asosida quyidagi yakuniy xulosalarga kelindi:

1. Bo‘lajak biologiya mutaxassislarini tayyorlashda kouching metodidan foydalanish ta’lim sifatini oshirishning, talabalarda mustaqil va kreativ fikrlashni shakllantirishning innovatsion hamda yuqori samarali vositasi hisoblanadi.

2. Kouchingning GROW modeli talabalarga murakkab biologik tushunchalarni, muammoli vaziyatlar va masalalarni tizimli ravishda tahlil qilish, muqobil yechimlarni topish va aniq harakatlar strategiyasini ishlab chiqish imkonini beradi.

3. Eksperiment natijalari shuni ko‘rsatdiki, kouching yondashuvi qo‘llanilganda talabalarning kasbiy-metodik kompetensiyalari, ayniqsa refleksivlik va muammolarni mustaqil yechish qobiliyati nazorat guruhiga nisbatan 28-37% ga yuqori bo‘lgan.

4. Kouching ta’lim oluvchilarda pedagogik faoliyatga nisbatan barqaror ijobiy motivatsiyani va professional sub’yektlikni shakllantiradi. Bu esa oliy biologik-pedagogik ta’lim tizimini modernizatsiya qilish va raqobatbardosh kadrlar tayyorlash garovidir.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Whitmore, J. (2009). Coaching for Performance: GROWing Human Potential and Purpose. London: Nicholas Brealey Publishing.
2. van Nieuwerburgh, C. (2012). An Introduction to Coaching Skills: A Practical Guide. London: SAGE Publications.
3. Gallwey, T. (2000). The Inner Game of Work. New York: Random House.
4. Clutterbuck, D. (2004). Everyone Needs a Mentor: Fostering Talent in Your Organisation. London: CIPD Publishing.
5. To'ychiyeva, G. M. (2026). Biologiya ta'limida coaching yondashuvining pedagogik-psixologik asoslari. Oliy ta'lim muammolari va innovatsiyalar ilmiy jurnali, FarDU.
6. Ishmuhammedov, R., Abduqodirov, A., Pardaev, A. (2010). Ta’limda innovatsion texnologiyalar (amaliy tavsiyalar). Toshkent: Iste’dod.